

**Skupština Crne Gore
Odsjek za istraživanje, analizu, biblioteku i dokumentaciju**

Istraživački rad:

Standardi Evropske unije u oblasti izbornog procesa

-kratka informacija-

Podgorica, jul 2013. godine

Broj: 05/2013

Klas. br: 00-52/13-

Datum: jul 2013. godine

Pripremio: Odsjek za istraživanje, analizu, biblioteku i dokumentaciju

*Stavovi izrečeni u tekstu ne predstavljaju zvaničan stav Skupštine Crne Gore

SADRŽAJ:

Uvod	3
1. Finansiranje izborne kampanje.....	4
2. Ostvarivanje opšteg biračkog prava	7
3. Identifikacija birača na biračkom mjestu	9
PRILOG I.....	12
PRILOG II	13
Tabela 1: Uslovi za sticanje aktivnog biračkog prava.....	13
Tabela 2: Uslovi za sticanje prava građanina da bude biran za poslanika	16
Tabela 3: Uslovi za sticanje prava građanina da bude biran za predsjednika države	19
Izvori informacija	20

Uvod

Država ima pravo, odnosno slobodu, da odlučuje o tome kakav izborni sistem hoće da primjenjuje. Međutim, to ne znači da su prihvatljivi svaki izborni sistem ili praksa odabrana od neke zemlje. Sloboda svake zemlje u pogledu odabira izbornog sistema nije neograničena, već izborni sistem treba sprovoditi u skladu sa minimumom propisanih standarda. Minimalni standardi baziraju se na primarnim izvorima koji predstavljaju međunarodne dokumente, uključujući Univerzalnu deklaraciju o ljudskim pravima, Međunarodni sporazum o građanskim i političkim pravima, Evropski sporazum o zaštiti ljudskih prava i osnovnih sloboda, Parišku povelju za novu Evropu-CSCE¹ samit 1990 i Dokument Kopenhške konferencije CSCE o ljudskoj dimenziji.²

Pored ljudskih prava i vladavine prava, demokratija je jedan od tri stuba evropskog ustavnog nasljeđa, kao i Savjeta Evrope. Demokratija je nezamisliva bez izbora održanih u skladu sa određenim principima koji im pružaju demokratski status. Ovi principi predstavljaju poseban aspekt evropskog ustavnog nasljeđa koje se legitimno može nazvati „evropsko izorno nasljeđe“.

U ispunjavanju svog zadatka da unapređuje demokratiju putem prava, Evropska komisija za demokratiju putem prava (Venecijanska komisija) bila je, od uspostavljanja, suočena sa najvažnijim pitanjem do sada, a to je održavanje slobodnih i fer izbora. Mišljenja Venecijanske komisije su zasnovana na evropskom izbornom nasljeđu, odnosno standardima prepoznatim na evropskom kontinentu. Zadatak Komisije je da pripremi i izradi smjernice i studije i, shodno tome, preciznije definiše evropsko izorno nasljeđe, kao i da izrađuje komparativne studije aktuelnih, a ponekad, i gorućih pitanja o izbornom procesu u različitim zemljama. U tom kontekstu, Venecijanska komisija je u oktobru 2002. godine usvojila *Kodeks dobre prakse u izbornim pitanjima*³, koji definiše osnovne standarde evropskog izbornog nasljeđa, odobrene ne samo od strane Venecijanske komisije, već i od strane Parlamentarne skupštine, Kongresa⁴ i Komiteta ministara Savjeta Evrope, uz svečanu izjavu usvojenu na ministarskom nivou.⁵

Ovaj dokument pruža kratak pregled standarda i najboljih praksi u zemljama članicama Evropske unije i šire, koji se odnose na finansiranje izborne kampanje, ostvarivanje opšteg biračkog prava i identifikaciju birača na biračkom mjestu tokom izbora.

¹ Conference for Security and Co-operation in Europe (CSCE) je prvi naziv današnje Organizacije za evropsku bezbjednost i saradnju (OEBS)

² *Uputstva za ekspertsku analizu i ocjenu izborne regulative*, OEBS/BDILJP, 2001; <http://www.osce.org/sr/odihr/elections/13960>

³ *Code of Good Practice in Electoral Matters: Guidelines and Explanatory report*, Venice Commission, 2002, (Doc. CDL-AD (2002)023 rev); <http://www.venice.coe.int/webforms/documents/CDL-AD%282002%29023rev.aspx>

⁴ Kongres Savjeta Evrope ili poznat pod nazivom Kongres lokalnih i regionalnih vlasti Evrope je savjetodavno tijelo Savjeta Evrope koje čine lokalne i regionalne vlasti 47 zemalja članica Savjeta Evrope.

⁵ *Electoral Law*, Venice Commission, 2013, (Doc. CDL-EL(2013)006),

<http://www.venice.coe.int/WebForms/documents/?pdf=CDL-EL%282013%29006-e>

1. Nalazi istraživanja

1. *Finansiranje izborne kampanje*

Efikasna izborna kampanja zahtijeva dovoljno resursa, što znači da političke partije i kandidati ne bi mogli da predstave svoje programe biračima bez finansijskih sredstava. Stoga, smatra se da su sredstva za finansiranje političkih partija neophodan uslov za izbore u modernim demokratijama. Ipak, trebalo bi da bude jasno da novac može dovesti do korupcije i nepoštene političke konkurencije tokom izbornog procesa, pa je stoga važno da izbornom zakonodavstvu i zakonodavstvo u vezi sa političkim partijama sadrži jasne i sveobuhvatne propise o finansiranju političkih partija i izbornih kampanja.

Regulisanje finansiranja političkih partija i izbornih kampanja je težak zadatak. Postoji širok spektar važećih propisa unutar Evrope i šire, koji se odnose na finansiranje partija u cjelini (uključujući „rutinske aktivnosti“) ili samo na finansiranje izborne kampanje. Neke zemlje primjenjuju direktno javno finansiranje, dok druge omogućavaju samo privatno finansiranje. Postoje sistemi koji nalažu ograničenje visine iznosa donacija, priloga i rashoda, kao i oni bez njih. Mogu postojati zabrane određenih vrsta priloga, kao i određenih vrsta rashoda. Osim toga, izborni zakoni i zakoni o političkim partijama se znatno razlikuju u pogledu objavljivanja informacija o sredstvima za finansiranje partija i kampanja, kao i u pogledu pristupa javnosti tim informacijama. Svakako, raznovrsnost propisa znači i razlike u pravnim sistemima država i samim tim otežava postavljanje zajedničkih standarda (vidjeti Prilog I).⁶

U svijetlu ispitivanja raznih međunarodnih dokumenata i doktrinarnih izvora, očigledan je značaj problema u oblasti finansiranja izbornih kampanja, kao i sama potreba postojanja međunarodno priznatih standarda u ovoj oblasti. Prema zajedničkim mišljenjima značajnog broja međunarodnih organizacija, zaštitnika ljudskih prava, kao i naučnika koji se bave pitanjima ljudskih prava, bez fer pravila o finansiranju izbornih kampanja nemoguće je imati slobodne i demokratske izbore. Takođe, važno je napomenuti da se većina analiza i preporuka bave uglavnom finansiranjem političkih partija ne praveći razliku između finansiranja političkih partija i kampanja. Čak i u slučajevima kada postoji takva razlika, prihvaćeno je da su principi i pravila uglavnom isti.⁷ Ovo je izričito navedeno u članu 8 *Preporuke Rec (2003)4 Komiteta ministara Savjeta Evrope zemljama članicama o zajedničkim pravilima protiv korupcije u finansiranju političkih partija i izbornih kampanja*⁸, koji definiše da bi pravila o finansiranju političkih partija trebalo da se primjenjuju *mutatis mutandis* na finansiranje izbornih kampanja kandidata i na finansiranje političkih aktivnosti izabranih predstavnika.

⁶ *Electoral Law*, Venice Commission, 2013, Doc. CDL-EL(2013)006; <http://www.venice.coe.int/WebForms/documents/?pdf=CDL-EL%282013%29006-e>

⁷ *Opinion of the need for a Code of good practice in the field of funding electoral campaigns*, Venice Commission, 2011, Doc. CDL-AD(2011)020; <http://www.venice.coe.int/webforms/documents/CDL-AD%282002%29023rev.aspx>

⁸ *Preporuka Rec (2003)4 o zajedničkim pravilima protiv korupcije u finansiranju političkih partija i izbornih kampanja*, Savjet Evrope, 2003; http://antikorupcija.me/index.php?option=com_phocadownload&view=category&id=1

Venecijanska komisija je, samostalno ili zajedno sa Kancelarijom za demokratske institucije i ljudska prava OEBS-a (OSCE/ODIHR), davala mišljenja o raznim aspektima finansiranja izbornih kampanja prilikom procjenjivanja nacрта zakona ili zakona već na snazi, u značajnom broju zemalja. Najvažnija dokumenta (na kojima su sva mišljenja zasnovana) obuhvataju:

- *Kodeks dobre prakse u izbornim pitanjima: smjernice i obrazloženje*, koji je usvojila Venecijanska komisija na 52. zasjedanju u oktobru 2002. godine⁹;
- *Kodeks dobre prakse za političke partije*, koji je usvojila Venecijanska komisija na 77. zasjedanju u decembru 2008. godine sa obrazloženjem usvojenim u martu 2009. godine¹⁰, kao i
- *Rukovodeće principe pravnog regulisanja djelatnosti političkih partija*, koje je pripremio OSCE/ODIHR i Venecijanska komisija i Venecijanska komisija usvojila na 84. zasjedanju u oktobru 2010. godine¹¹.

Pitanjima finansiranja izbornih kampanja bavila su se i druga tijela, kao npr. Komitet ministara Savjeta Evrope, donošenjem *Preporuke Rec (2003)4 zemljama članicama o zajedničkim pravilima protiv korupcije u finansiranju političkih partija i izbornih kampanja* u aprilu 2003. godine imajući u vidu, između ostalog, da bi trebalo standardizovati finansiranje političkih partija i izbornih kampanja u svim državama u cilju prevencije i borbe protiv korupcije.

Takođe, Grupa država protiv korupcije (GRECO) već od 2007. godine, i u kontekstu Trećeg kruga evaluacije, nadgleda sprovođenje pravila o transparentnosti, nadzoru i sankcijama sadržanim u Preporuci Rec (2003)4 i to u 49 zemalja članica, uključujući i Crnu Goru¹². Izvještaji GRECO-a, pojedinačno za svaku zemlju, predstavljaju značajan izvor informacija o najboljoj praksi i nedostacima u ovoj oblasti, i pružaju preporuke za poboljšanje koje *de facto* dovode do razvoja nekih zajedničkih standarda širom Evrope (i šire) u cilju povećanja transparentnosti finansiranja političkih partija i izbornih kampanja, te napora da se spriječi korupcija.

Sva gore navedena dokumenta, više ili manje detaljno, pružaju opšte smjernice za većinu aspekata koji se odnose na finansiranje izbornih kampanja, a naročito u vezi sa pravilima o objavljivanju, ograničenjima po pitanju rashoda, ograničenjima po pitanju priloga, mjerama za kontrolu korišćenja javnih izvora sredstava u svrhu izborne kampanje, pravilima o ličnoj upotrebi sredstava kandidata, pravilima o političkim emitovanjima, kao i pravilima koja se odnose na finansiranje unutar partijskih izbora.¹³

---

⁹ *Code of good practice in electoral matters: guidelines and explanatory report*, Venice Commission, 2002, Doc. CDL-AD (2002)23; <http://www.venice.coe.int/webforms/documents/CDL-AD%282002%29023rev.aspx>

¹⁰ *Code of good practice in the field of political parties and explanatory report*, Venice Commission, 2009, Doc. CDL-AD(2009)021);

<http://portales.te.gob.mx/internacional/sites/portales.te.gob.mx.internacional/files/Code%20of%20Good%20Practice%20in%20the%20Field%20of%20Political%20Parties%20%28and%20explanatory%20report%29.pdf>

¹¹ *Guidelines on Political Party Regulation*, Venice Commission, 2010; <http://www.osce.org/odihr/77812>

¹² *Treći krug evaluacije: Izvještaj o usaglašenosti za Crnu Goru*, Grupa država protiv korupcije, 2012), Doc. Greco RC-III (2012) 17E; http://www.coe.int/t/dghl/monitoring/greco/evaluations/round3/GrecoRC3%282012%2917_Montenegro_ME.pdf

¹³ *Opinion of the need for a Code of good practice in the field of funding electoral campaigns*, Venice Commission, 2011), Doc. CDL-AD(2011)020; [http://www.venice.coe.int/webforms/documents/CDL-AD\(2011\)020.aspx](http://www.venice.coe.int/webforms/documents/CDL-AD(2011)020.aspx)

U *Smjernicama i izvještaju o finansiranju političkih partija*¹⁴ koje je usvojila Venecijanska komisija u martu 2001. godine, u cilju prepoznavanja potrebe za daljim promovisanjem standarda u ovoj oblasti, a na osnovu vrijednosti evropskog pravnog nasljeđa, u dijelu koji se odnosi na izborne kampanje navedeno je „da bi se obezbijedile jednake šanse za različite političke snage, troškovi za izborne kampanje se moraju ograničiti u skladu sa odgovarajućom situacijom u zemlji i odrediti srazmjerno broju odgovarajućih birača“. Takođe se predlaže učešće države u finansiranju troškova kampanje kroz pružanje sredstava u iznosu koji je jednak procentu navedenog ograničenja ili srazmjerno broju dobijenih glasova. Međutim, ovaj doprinos se može uskratiti političkim partijama koje ne dostignu određenu normu u pogledu glasova (izborni prag).

Što se tiče finansiranja iz privatnih izvora, privatni prilozi se mogu dati za finansiranje kampanje, ali ukupan iznos tih priloga ne bi trebalo da prelazi navedeno ograničenje. S druge strane, prilozi od drugih država ili stranih privrednih društava se moraju zabraniti. Ova zabrana ne bi trebalo da spriječi pružanje finansijskih priloga državljana koji žive u inostranstvu. Međutim, mogu postojati i druga ograničenja, poput zabrane priloga od strane industrijskih ili komercijalnih preduzeća ili vjerskih organizacija.

Računi izbornih kampanja se dostavljaju tijelu nadležnom za nadzor izbornih procedura, npr. izbornoj komisiji, u razumnom roku nakon izbora, dok se transparentnost nastalih rashoda ostvaruje kroz objavljivanje informacija o računu izborne kampanje.

U pogledu načina kontrole finansiranja izbornih kampanja i sankcija, svaka nepravilnost u finansiranju političke partije povlači sankcije proporcionalno ozbiljnosti prekršaja a mogu podrazumijevati gubitak ukupnog ili dijela javnog finansiranja za narednu godinu. Svaka nepravilnost u finansiranju izborne kampanje povlači, za političku partiju ili kandidata, sankcije u zavisnosti od težine prekršaja a može podrazumijevati gubitak ukupnog, odnosno djelimičnog, povraćaja javnog priloga, plaćanje kazne ili drugu finansijsku sankciju, te poništavanje izbora. Sva gore navedena pravila uključujući i nametanje sankcija sprovodi sudija u oblasti izbornog prava (ustavnog ili drugog) u skladu sa zakonom.

Prepoznajući potrebu za daljim promovisanjem standarda u ovoj oblasti baziranih na vrijednostima evropskog izbornog nasljeđa, Venecijanska komisija je usvojila *Rukovodeće principe pravnog regulisanja djelatnosti političkih partija*¹⁵ na 84. zasjedanju u oktobru 2010. godine, koji služe kao alat za podršku zemljama članicama Savjeta Evrope i OEBS-a u formulisanju pravnih okvira usaglašanih sa obavezama OEBS-a i drugim međunarodnim standardima u cilju lakšeg pravilnog osnivanja, razvoja i funkcionisanja političkih partija.

Kodeks dobre prakse u izbornim pitanjima stavlja snažan akcenat na transparentnost finansiranja političkih partija i izbornih kampanja. Shodno tome, mnoge preporuke izbornih eksperata i međunarodnih posmatrača imaju za cilj da poboljšaju odgovornost i transparentnost po pitanju

---

¹⁴ *Guidelines and Report on the financing of political parties*, Venice Commission, 2001, Doc. CDL-INF (2001) 8); <http://www.osce.org/odihr/37843>

¹⁵ *Guidelines on Political Party Regulation*, Venice Commission, 2010; <http://www.osce.org/odihr/77812>

javnog i privatnog finansiranja. Često se mehanizmi izvještavanja i sprovođenja za finansiranje kampanja smatraju isuviše slabim.

Transparentnost finansiranja ostvaruje se na dva načina. Prvi se tiče sredstava za kampanju, čiji detalji moraju biti navedeni u posebnom dijelu pažljivo održanih računa. U slučaju da postoje značajna odstupanja od normi ili ako se prekorače zakonska ograničenja po pitanju rashoda, izbori se moraju poništiti. Drugi nivo obuhvata praćenje finansijskog statusa izabranih predstavnika prije i poslije njihovog mandata. Tijelo nadležno za finansijsku transparentnost vodi zvaničnu bilješku izjava izabranih predstavnika u vezi sa njihovim finansijama. Povjerljive su prirode, ali mogu, ukoliko je potrebno, biti proslijeđeni tužilaštvu.

U unitarnim državama, sve troškove nastale od strane lokalnih vlasti u vezi sa sprovođenjem državnih izbora, plaćanje članova izborne komisije, štampanje glasačkih listića itd. obično snosi država.

Kada je u pitanju javno finansiranje, Kodeksom je naglašeno da je najvažnije poštovati princip jednakih šansi („striktna“ ili „proporcionalna“ jednakost). Generalno, postoji konsenzus po pitanju ovog principa. Međutim, s obzirom na to da se radi o novcu, ponekad postoje politički sukobi oko tumačenja pomenutog principa. Finansiranje političkih partija iz javnih izvora mora pratiti određeno državno tijelo (npr. Kancelarija za reviziju) vršenjem nadzora nad računima političkih partija.

2. Ostvarivanje opšteg biračkog prava

Opšte biračko pravo je ključni element savremenih demokratija. Iako biračko pravo i proces registracije birača nijesu neopravdano ograničeni na osnovu rase, pola, vjere, etničkog porijekla, prethodne ili trenutne političke pripadnosti, jezika, pismenosti, imovine i sl, biračko pravo može biti predmet brojnih uslova, najčešće godina starosti, državljanstva i prebivališta (vidjeti Prilog II). Osim toga, mogu postojati odredbe kojima se ograničava biračko pravo kako zbog pritvora, tako i osuda za krivično djelo ili čak mentalne nesposobnosti. U principu, ustavi i izborni zakoni u evropskim zemljama ispunjavaju međunarodne standarde. Međutim, u pojedinim zemljama ipak postoje određena odstupanja.¹⁶

Svečanom deklaracijom od 13. maja 2004. godine, Komitet ministara Savjeta Evrope priznao je „značaj Kodeksa dobre prakse u oblasti izbora, koji odražava principe evropskog izbornog nasljeđa, kao referentnog dokumenta Savjeta Evrope u ovoj oblasti i kao osnov za moguće dalje unapređenje pravnog okvira za demokratske izbore u zemljama Evrope“. Kodeksom se jasno definišu ustavni principi izbornog prava koji obuhvataju: opšte, jednako, slobodno, tajno i neposredno biračko pravo, učestalost izbora, okvirne uslove za organizaciju odgovarajućih izbora, npr. poštovanje ljudskih prava, stabilnost izbornog zakonodavstva i proceduralne zaštitne mjere kao što su organizacija izbora od strane nepristrasnog organa i djelotvoran sistem žalbi i posmatranja.

---

¹⁶ *Report on electoral law and electoral administration in Europe*, Venice Commission, 2006, Doc. CDL-AD(2006)018; <http://www.venice.coe.int/webforms/documents/CDL-AD%282006%29018.aspx>

Kodeks dobre prakse u izbornim pitanjima definiše principe opšteg izbornog prava na sljedeći način:

Starosna granica podrazumijeva da se za sticanje biračkog prava traže određene godine starosti, tj. pravo pojedinca da bira i da bude biran mora biti ograničeno donjom starosnom granicom, odnosno mora se steći najkasnije sa sticanjem punoljetstva. S druge strane, pravo pojedinca da bude biran može se steći u istoj godini života kao i pravo pojedinca da bira ali ne kasnije od 25 godina života, osim ako postoje specifične starosne granice za sticanje pojedinih funkcija (npr. član gornjeg doma parlamenta, šef države ili vlade). Minimalna starosna granica za pravo glasanja je 18 godina u svim državama članicama EU osim u Austriji, gdje je 16 godina.

Državljanstvo je uobičajen uslov sticanja biračkog prava. Međutim, postoji tendencija davanja prava glasa strancima na lokalnim izborima, u skladu sa Konvencijom Savjeta Evrope o učešću stranaca u javnom životu na lokalnom nivou¹⁷. Stoga, preporuka je da se omogući strancima da glasaju na lokalnim izborima nakon što na nekoj teritoriji izvjesno vrijeme imaju prebivalište. Osim toga, u okviru procesa evropskih integracija, evropskim građanima je dato pravo da biraju i da se kandiduju na opštinskim i izborima za Evropski parlament u svojoj državi članici EU u kojoj imaju prebivalište.

Član 19 Ugovora o osnivanju evropske zajednice

1. Svaki građanin Unije koji boravi u nekoj državi članici čiji nije državljanin, ima u toj državi članici aktivno i pasivno biračko pravo na lokalnim izborima, pod jednakim uslovima kao i državljanin te države. Navedeno pravo ostvaruje se shodno detaljnim aranžmanima koje utvrđuje Savjet, odlučujući jednoglasno u skladu s posebnim zakonodavnim postupkom i nakon savjetovanja sa Evropskim parlamentom; ti aranžmani mogu predviđati odstupanja ako tako nalažu problemi svojstveni određenoj državi članici.

2. Ne dovodeći u pitanje član 223 stav 1¹⁸ i odredbe donesene radi njegove primjene, svaki građanin Unije koji boravi u nekoj državi članici čiji nije državljanin, ima u toj državi članici aktivno i pasivno biračko pravo na izborima za Evropski parlament, pod jednakim uslovima kao i državljanin te države. Navedeno pravo ostvaruje se shodno detaljnim aranžmanima koje utvrđuje Savjet, odlučujući jednoglasno, u skladu s posebnim zakonodavnim postupkom i nakon savjetovanja sa Evropskim parlamentom; ti aranžmani mogu predviđati odstupanja ako tako nalažu problemi svojstveni određenoj državi članici.

---

¹⁷ ETS 144. Convention on the Participation of Foreigners in Public Life at Local Level

¹⁸ Član 223 stav 1 definiše: Evropski parlament izrađuje prijedlog za utvrđivanje odredaba potrebnih za izbor svojih članova opštim neposrednim izborima prema jedinstvenom postupku u svim državama članicama ili u skladu s načelima koja su zajednička svim državama članicama.

Savjet, odlučujući jednoglasno u skladu s posebnim zakonodavnim postupkom i uz prethodnu saglasnost Evropskog parlamenta koji odlučuje većinom svojih članova, utvrđuje potrebne odredbe. Te odredbe stupaju na snagu nakon što ih sve države članice odobre u skladu sa svojim ustavnim odredbama.

Prebivalište se, takođe, može predvidjeti kao uslov za biračko pravo, s tim što se pod prebivalištem u ovom slučaju podrazumijeva uobičajeno mjesto boravka (*habitual residence*). Važno je napomenuti da se određena dužina prebivališta može predvidjeti kao uslov državljanima isključivo u svrhe lokalnih ili regionalnih izbora, kao i to da propisana dužina prebivališta ne može biti veća od šest mjeseci, s tim što se duži period može tražiti samo u cilju zaštite nacionalnih manjina.

Zakonodavstvo može predvidjeti i oduzimanje biračkog prava pojedincima, ali isključivo pod sljedećim uslovima: oduzimanje biračkog prava mora biti predviđeno zakonom, princip proporcionalnosti se mora poštovati, uslovi za oduzimanje prava pojedincima da budu birani mogu biti manje striktni od oduzimanja prava da bira, oduzimanje prava glasa mora se zasnivati na mentalnoj nesposobnosti ili odgovornosti za teško krivično djelo. Takođe, politička prava mogu se oduzeti i mentalna nesposobnost utvrditi isključivo izričitom odlukom suda.

U većini pravnih sistema, najčešće je biračko pravo zagantovano ustavom, dok je u mnogo manjem broju zemalja ono propisano zakonima. Aktivno biračko pravo se prepoznaje kao standard, dok se ostvarivanje pasivnog biračkog prava obično definiše nizom dodatnih uslova kao što je ispunjavanje kriterijuma državljanstva, godina starosti, poslovne sposobnosti, prebivališta.

U Prilogu II se nalazi tabelarni prikaz informacija zemalja članicama Evropske unije i šire o uslovima za sticanje aktivnog biračkog prava, prava građanina da bude biran za poslanika i prava građanina da bude biran za predsjednika države.

3. Identifikacija birača na biračkom mjestu

Procedure za glasanje igraju presudnu ulogu u ukupnom izbornom procesu jer se upravo tokom glasanja najčešće i dešavaju izborne neregularnosti. Većina ovih nepravilnosti, kao što je npr. „porodično glasanje“, javlja se tokom postupka glasanja. Sam proces identifikacije birača je od najvećeg značaja za ukupan integritet izbornog procesa i razlikuje se od zemlje do zemlje. Prije samog glasanja, birači moraju da dokažu identitet, obično pokazivanjem ličnih identifikacionih dokumenata. Jako je važno da izborni zakon ili uputstva izbornog administrativnog tijela precizno definišu koja vrsta ličnog dokumenta se smatra važećom u cilju identifikacije birača. U nekim zemljama, pravna situacija je složena i ne baš jasna. Međutim, posebno treba voditi računa o grupama koje nemaju potrebna lična dokumenta, kao što su, na primjer, izbjeglice, interno raseljena lica ili određene manjinske grupe (npr. Romi). Naročito u onim zemljama u kojima je „višestruko glasanje“ prepoznat problem, neefikasna provjera identiteta birača smatra se ozbiljnim problemom.

Nakon potvrde identiteta birača, sljedeći korak podrazumijeva provjeru da li birač ima pravo da glasa na tom biračkom mjestu. Takva provjera se obično vrši uvidom u birački spisak. Međutim, problem dolaska birača na birališta gdje nijesu upisani u birački spisak, bilo zbog odlaska na pogrešno biračko mjesto ili zato što su birački spiskovi u lošem stanju, zabilježen je u nekoliko

zemalja. S obzirom na to da postoji loš kvalitet redovnih biračkih spiskova u nekim zemljama, u tim zemljama bi bilo potrebno imati dopunske spiskove, ali to je daleko od idealnog. Osim toga, članovi biračkog odbora moraju provjeriti da li je birač već glasao na izborima. Nažalost, „višestruko glasanje“ je još uvijek čest problem u velikom broju država. U principu, može se izbjeći ukoliko su glasači pravilno identifikovani i registrovani, a birački spiskovi potpisani od strane birača (ili označeni od strane izbornih zvaničnika) kada birači dobiju glasačke listiće. Međutim, u praksi, postoji mnogo slučajeva u kojima birački spiskovi nijesu potpisani od strane birača, ili u kojima je u biračkim spiskovima pronađeno više sličnih potpisa sa istim rukopisom. Ovo posljednje može da ukaže ili na „višestruko glasanje“ ili „porodično glasanje“.

Dodatni način da se umanjí rizik od „višestrukog glasanja“ je obilježavanje prsta birača sa neizbrisivim (vidljivim ili nevidljivim) mastilom radi provjere da li je birač glasao ili ne. Iako je nanošenje mastila na prst birača neuobičajena praksa u zapadnoj Evropi, ona se široko primjenjuje u drugim djelovima svijeta i više puta je preporučivana mladim demokratijama.¹⁹

Zakonodavstvo koje definiše pravo birača razlikuje se unutar država članica OEBS-a. Procedure registracije birača su obično povezane sa administrativnim strukturama države i njenim kulturnim tradicijama i to u pogledu održavanja izbora, identifikacije građana, uspostavljanja nedvosmislene i dobro razumljive veze između ličnog identiteta i mjesta gdje birač glasa, kao i privatnosti ličnih podataka.

Najbolja praksa je da zakonodavstvo jasno definiše lične podatke koji su neophodni za unošenje u birački spisak koji se koristi na biračkim mjestima na dan izbora. Ovakva praksa omogućava transparentnost i jedinstvenost biračkog spiska na svim izborima. Smatra se da se osoba može prepoznati po imenu, prezimenu i datumu rođenja. Druge metode koje se koriste za identifikaciju birača su njihova adresa, broj identifikacionog dokumenta poput pasoša, lični birački registracioni broj ili jedinstveni matični broj.

Vrsta dokumentacije koja je neophodna da bi birač mogao da glasa je uglavnom definisana zakonom. U većini slučajeva, birač pokazuje ličnu ispravu određenom licu, čiji zadatak je da pronađe ime birača na biračkom spisku. U nekim državama, lice bez ikakvog ličnog dokumenta se može identifikovati ukoliko jedan ili dva svjedoka posvjedoče identitet te osobe. Nakon pronalaženja imena birača, birač ili potpisuje birački spisak ili nadležno lice stavlja potpis ili oznaku pored imena birača i time označava da je birač primio glasački listić.

U zavisnosti od zakonodavnog okvira, u slučaju da se ne pronađe ime birača na biračkom spisku, ili birač ne dobije glasački listić ili ako se uspostavi da birač ne može da glasa, njegovo ime se dodaje u dopunski birački spisak a potom mu se daje glasački listić. U nekim zemljama, za utvrđivanje podobnosti na dan izbora može da se uključi i državni organ, policija ili sudovi. U takvim slučajevima, izborni zakon obično obavezuje ove institucije da budu otvorene za vrijeme

---

¹⁹ *Code of good practice in electoral matters: guidelines and explanatory report*, Venice Commission, 2002, Doc. CDL-AD (2002)23; [http://www.venice.coe.int/webforms/documents/CDL-AD\(2002\)023-e.aspx](http://www.venice.coe.int/webforms/documents/CDL-AD(2002)023-e.aspx)

glasanja. U nekoliko država članica, biraču može biti dozvoljeno da glasa popunjavanjem privremenog ili nepotvrđenog glasačkog listića.²⁰

Privremeni glasački listić

U nekim državama, privremeni ili nepotvrđeni glasački listić se izdaje biračima kojih nema na biračkom spisku, kako bi njihovo biračko pravo bilo potvrđeno od strane lokalnih vlasti ili izborne komisije nakon završetka glasanja. Glasovi birača koji su stekli biračko pravo će biti prebrojani. Dobra praksa u ovakvim slučajevima ukazuje na to da birači dobiju glasački listić i dvije koverta na kojima mogu da pruže lične podatke za kasniju provjeru.

---

²⁰ Handbook for the Observation of Voter Registration, OSCE/ODIHR, 2012; <http://www.osce.org/odihr/92058>

PRILOG I

Tabela 1: Javna kontrola finansiranja partija²¹

Država	Zakon o finansiranju	Objavlivanje i/ili izvještavanje	Ograničenje za donacije fizičkih lica	Ograničenja ili zabrane donacija preduzeća	Ograničenje ili zabrane inostranih donacija	Ograničenje rashoda
Albanija	da	ne	ne	ne	da (ograničenje)	ne
Austrija	da	da	ne	ne	ne	ne
Belgija	da	da	da	da (zabrana)	ne	da (partija/kampanja)
Češka Republika	da	da	ne	bez podataka	da (zabrana)	ne
Danska	da	bez podataka	ne	ne	bez podataka	bez podataka
Estonija	da	da	ne	ne	da (ograničenje)	ne
Finska	ne	bez podataka	ne	ne	ne	bez podataka
Francuska	da	da	da	da (zabrana)	da (ograničenje)	da (kampanja)
Grčka	da	da	da	da (ograničenje)	ne	da (kampanja)
Gruzija	da	da	da	da (ograničenje)	da (ograničenje)	da (partija/kampanja)
Holandija	da	da	ne	ne	ne	ne
Hrvatska	da	da	ne	ne	ne	ne
Irska	da	da	ne	ne	ne	da (kampanja)
Italija	da	da	ne	ne	ne	da (kampanja)
Letonija	da	da	da	da (ograničenje)	da (zabrana)	ne
Litvanija	da	da	ne	da (ograničenje)	da (ograničenje)	da (kampanja)
Luksemburg	da	ne	ne	ne	ne	bez podataka
Madarska	da	da	ne	ne	da (ograničenje)	da (kampanja)
Makedonija	da	da	da	da (ograničenje)	da (zabrana)	da
Moldavija	da	da	ne	ne	da (zabrana)	ne
Njemačka	da	da	ne	ne	da (ograničenje)	ne
Norveška	ne	da	ne	ne	ne	bez podataka
Poljska	da	da	ne	ne	da (zabrana)	ne
Portugalija	da	da	da	da (ograničenje)	da (ograničenje)	da (partija/kampanja)
Rumunija	da	da	da	da (ograničenje)	da (ograničenje)	ne
Ruska Federacija	da	da	da	ne	da (zabrana)	da (partija/kampanja)
Slovačka	da	da	ne	ne	da (zabrana)	da (kampanja)
Slovenija	da	da	da	da (ograničenje)	da (zabrana)	bez podataka
Španija	da	da	da	da (ograničenje)	da (ograničenje)	da (kampanja)
Švajcarska	ne	ne	ne	ne	ne	ne
Švedska	ne	da	ne	ne	ne	ne
Ujedinjeno Kraljevstvo	da	da	ne	ne	ne	da (kampanja)
Ukrajina	bez podataka	da	da	bez podataka	da (zabrana)	da

²¹ Ingrid van Biezen, “Political parties as public utiliers”, Party Politics, 2004 (forthcoming publications)

PRILOG II

Tabela 1: Uslovi za sticanje aktivnog biračkog prava²²

Zemlja	Godine starosti	Ostali uslovi	Oduzimanje biračkog prava
Austrija	16	-austrijsko državljanstvo, uključujući naturalizovane državljane; -ne postoji uslov u vezi sa prebivalištem; -građani u inostranstvu mogu da glasaju bez ograničenja.	služenje zatvorske kazne preko jedne godine (oduzimanje biračkog prava važi šest mjeseci nakon toga)
Belgija	18	-belgijsko državljanstvo.	osuda za krivično djelo (oduzimanje prava: neuračunljivost; služenje zatvorske kazne lica koja nijesu sposobna da glasaju)
Češka republika	18	-češko državljanstvo, uključujući naturalizovane državljane; -prebivalište u zemlji u vrijeme izbora.	ograničena sloboda kretanja iz zdravstvenih razloga ili iz razloga pravne nesposobnosti da bira
Danska	18	-dansko državljanstvo; -stalno prebivalište u Danskoj.	pravno utvrđena nesposobnost
Estonija	18	-estonsko državljanstvo.	neuračunljivost; sudska presuda; pritvor
Finska	18	-finsko državljanstvo.	
Francuska	18	-francusko državljanstvo.	osoba pod starateljstvom; oduzimanje biračkog prava kao rezultat određenih osuđujućih presuda
Grčka	18	-grčko državljanstvo; -uživaju sva građanska prava.	obespravljenost u skladu sa zakonskom zabranom ili krivičnom presudom za krivična djela definisana u krivičnom ili vojnom krivičnom zakonu, ili lica koja su štićenici suda.
Holandija	18	-holandsko državljanstvo.	neuračunljivost; služenje zatvorske kazne; lišenje izbornog prava kao rezultat određenih krivičnih presuda; lišenje roditeljskog prava ili starateljstva nad djecom.
Hrvatska	18	-hrvatsko državljanstvo.	lica koja izdržavaju kaznu izrečenu od strane suda ili lica proglašena kao pravno nesposobna.
Irska	18	-irsko i britansko državljanstvo; -stalno mjesto boravka u izornoj jedinici (mogućnost glasanja putem pošte u određenim slučajevima).	/
Italija	18	-italijansko državljanstvo. Na osnovu Zakona br 459/2001 i akata za njegovo sprovođenje (Predsjednički Dekret br.104 iz 2003), Italijani u inostranstvu koji ispunjavanju navedene uslove imaju pravo da biraju 12 članova koji predstavljaju biračko tijelo za Italijane u inostranstvu (Circonscrizione Estero). Oni mogu da glasaju putem pošte ili u izornoj jedinici u Italiji u kojoj su registrovani. Birači koji žive u inostranstvu i koji žele da se vrate u Italiju da glasaju moraju da obavijeste odgovarajući konzulat u pisanoj formi do 31. decembra u godini prije saziva ili, ako je parlament raspusten ranije, u roku od 10 dana od dana raspisivanja izbora.	krivična presuda; nemoralni karakter definisan zakonom.

²² Izvor: Inter-parliamentary Union; <http://www.ipu.org/parline-e/parlinesearch.asp> (pristupljeno 22.7.2013)

Zemlja	Godine starosti	Ostali uslovi	Oduzimanje biračkog prava
Kipar	18	-kiparsko državljanstvo, uključujući naturalizovane državljane; -prebivalište u zemlji najmanje šest mjeseci prije izbora. -građani u inostranstvu nemaju pravo da biraju.	neuračunljivost; služenje zatvorske kazne; lica lišena biračkog prava odlukom suda.
Letonija	18	-letonsko državljanstvo, uključujući naturalizovane državljane. -građani mogu da glasaju u inostranstvu bez ograničenja.	služenje zatvorske kazne; pravna nesposobnost; neuračunljivost.
Litvanija	18	-litvansko državljanstvo	nesposobnost proglašena od strane suda.
Luksemburg	18	-luksemburško državljanstvo; -uživanje punih građanskih i političkih prava; -prebivalište u Velikom Vojvodstvu Luksemburga.	služenje zatvorske kazne; lica pod starateljstvom.
Mađarska	18	-mađarsko državljanstvo, uključujući naturalizovane državljane; -prebivalište u Mađarskoj tokom održavanja izbora.	neuračunljivost; lica pod starateljstvom; nosioci privremenih dozvola za ulazak u zemlju; imigranti bez dokumenata; lica kojima je sudskom presudom zabranjeno vršenje javnih poslova; lica koja služe zatvorsku kaznu; lice smješteno u zdravstvenoj ustanovi u skladu sa krivičnim postupkom.
Malta	18	-malteško državljanstvo; -prebivalište u zemlji (u neprekidnom trajanju od šest mjeseci ili za ukupan vremenski period od šest mjeseci tokom 18 mjeseci koji prethode registraciji birača).	neuračunljivost; smrtna kazna ili služenje zatvorske kazne preko 12 mjeseci; osuda za djela u vezi sa izbornim prekršajem.
Njemačka	18	-svi Njemci kao što je definisano u članu 116 (1) njemačkog Osnovnog zakona ²³ ; -osobe koje su imale boravište ili stalno prebivalište u SR Njemačkoj najmanje tri mjeseca (uključuje i Njemce u inostranstvu).	lica kojima je sudskom odlukom zabranjeno glasanje; lica pod starateljstvom; lica smještena u psihijatrijsku bolnicu na osnovu sudskog naloga.
Poljska	18	-poljsko državljanstvo	lica sa mentalnim smetnjama; lica koja su sudskom odlukom lišena građanskog ili izbornog prava.
Portugalija	18	-portugalsko državljanstvo (portugalski građani koji imaju dvojno državljanstvo nijesu lišeni izbornih prava)	lica koja su proglašena pravno nesposobnim i služe zatvorsku kaznu izrečenu od strane suda; mentalno oboljela lica (čak iako nijesu proglašena pravno nesposobnim za služenje zatvorske kazne izrečene od strane suda) koja borave u psihijatrijskoj ustanovi ili su proglašene mentalno nesposobnim od strane dva ljekara; lica koja su lišena političkih prava na osnovu sudskog naloga.
Rumunija	18	-rumunsko državljanstvo.	lica sa mentalnim smetnjama, lica koje su pod zabranom i lica kojima su pravnosnažnom odlukom suda oduzeta prava.
Slovačka	18	-slovačko državljanstvo; uključujući naturalizovane državljane; -mogu da glasaju u inostranstvu pod određenim uslovima.	služenje zatvorske kazne; pravna nesposobnost, ograničenje lične slobode iz zdravstvenih razloga
Slovenija	18	-slovenačko državljanstvo.	mentalne smetnje

²³ Član 116 njemačkog Osnovnog zakona propisuje: „Ukoliko nije drugačije predviđeno zakonom, u okviru značenja ovog Osnovnog zakona riječ Njemačkinja označava osobu koja posjeduje njemačko državljanstvo ili koja je primljena na teritoriju Njemačkog Rajha u okviru njegovih granica na dan 31. decembar 1937. godine kao izbjeglica ili prognanik njemačkog etničkog porijekla ili kao supružnik ili potomak takvog lica.“

Zemlja	Godine starosti	Ostali uslovi	Oduzimanje biračkog prava
Španija	18	-špansko državljanstvo; -uživa sva građanska prava.	
Švedska	18	-švedsko državljanstvo, uključujući naturalizovane državljane; -ne postoji uslov za prebivalište; -građani u inostranstvu mogu da glasaju pod određenim uslovima: moraju biti na posebnom biračkom spisku koji uključuje građane koji su se iselili u posljednjih deset godina ili one koji su izrazili želju poreskim vlastima da budu na biračkom spisku najkasnije do 16. avgusta u izornoj godini (neregistrovani građani mogu i dalje biti upisani u birački spisak pod uslovom da njihov glasački listić stigne do 14. septembra u izornoj godini).	lica koja posjeduju privremenu dozvolu za ulazak; imigranti bez dokumenata.
Ujedinjeno Kraljevstvo	18	-britansko, irsko ili državljanstvo neke od države Komonvelta	služenje zatvorske kazne; pritvor u mentalnim institucijama; članovi Gornjeg doma (House of Lords); osuda zbog izbornog prekršaja (nemogućnost glasanja na period od pet godina)
Bosna i Hercegovina	18	-državljanstvo Bosne i Hercegovine	/
Makedonija	18	-makedonsko državljanstvo, uključujući i naturalizovane državljane	građanska nesposobnost za obavljanje pravnih radnji; posjedovanje dozvole za privremeni ulazak i imigranti bez dokumenata.
Srbija	18	-državljanstvo Republike Srbije, uključujući i naturalizovane državljane; -građani u inostranstvu mogu da glasaju pod određenim uslovima: državljani Republike Srbije koji imaju stalno prebivalište u Srbiji a koji privremeno borave u inostranstvu mogu da glasaju u diplomatskim predstavništvima Republike Srbije. Oni moraju biti registrovani u birački spisak njihovog posljednjeg mjesta prebivališta (ili mjesta prebivališta jednog od roditelja) u Republici Srbiji.	neuračunljivost; posjedovanje privremene dozvole za ulazak; imigranti bez dokumenata.

Tabela 2: Uslovi za sticanje prava građanina da bude biran za poslanika²⁴

Zemlja	Godine starosti	Ostali uslovi	Oduzimanje biračkog prava
Austrija (Donji dom)	18	Austrijsko državljanstvo, uključujući i naturalizovane državljane.	Kazna zatvora do jedne godine (izuzeće važi šest mjeseci poslije odsluženja kazne).
Austrija (Gornji dom)	21	Austrijsko državljanstvo; Podobnost da bude biran u pokrajinski parlament; Prebivalište u zemlji.	/
Belgija (Donji i Gornji dom)	21	Belgijsko državljanstvo; Puno uvažavanje građanskih i političkih prava; Prebivalište u zemlji.	/
Bugarska	21	Bugarsko državljanstvo.	Kazna zatvora; sudska zabrana i lica koja imaju neko drugo državljanstvo.
Češka Republika (Donji dom)	21	Češko državljanstvo, uključujući naturalizovane državljane.	Mentalno oboljela lica, nosioci privremene dozvole za ulazak, imigranti bez dokumenata, članovi izborne komisije, ograničena sloboda kretanja iz javno-zdravstvenih razloga ili pravne nesposobnosti za kandidovanje na izborima.
Češka Republika (Gornji dom)	40	Češko državljanstvo, uključujući naturalizovane državljane.	Mentalno oboljela lica, nosioci privremene dozvole za ulazak, imigranti bez dokumenata, članovi izborne komisije, ograničena sloboda kretanja iz javno-zdravstvenih razloga ili pravne nesposobnosti za kandidovanje na izborima.
Danska	18	Dansko državljanstvo.	Ukoliko je lice osuđeno za djelo koje u očima javnosti čini kandidata nepodobnim da bude član Danskog parlamenta.
Estonija	21	Estonsko državljanstvo.	Lica lišena pravne i poslovne sposobnosti, lica koja su pripadnici odbrambenih snaga ili su osuđena za krivično djelo i služe zatvorsku kaznu. ²⁵
Finska	18	Finsko državljanstvo ²⁶	Lice koje se nalazi pod starateljstvom i na aktivnom služenju vojne službe. ²⁷
Francuska (Donji dom)	18	Francusko državljanstvo; Lica koja su ispunila svoje obaveze u skladu sa Zakonom o nacionalnoj (vojnoj) službi.	Lica koja se nalaze pod starateljstvom i koja su, kao rezultat određenih kaznenih presuda, lišena podobnosti za kandidaturu, zatim usljed grubog kršenja propisa o finansiranju kampanje, neprijavlivanja imovine, sudske likvidacije i neisplaćenog duga u slučaju bankrota, kao i u slučaju lica koja se nalaze na funkcijama koje uključuju vlast u matičnoj izbornoj jedinici (relativna nepodobnost).
Francuska (Gornji dom)	24	Francusko državljanstvo; Odsluženje vojnog roka.	Lica koja se nalaze pod starateljstvom i koja su, kao rezultat određenih kaznenih presuda, lišena podobnosti za kandidaturu, zatim usljed grubog kršenja propisa o finansiranju kampanje, neprijavlivanja imovine, sudske likvidacije, kao i u slučaju lica koja se nalaze na funkcijama koje uključuju vlast u matičnoj izbornoj jedinici (relativna nepodobnost).

²⁴ <http://www.ipu.org/parline-e/parlinesearch.asp>

²⁵ Zakon o izboru poslanika Parlamenta Estonije

²⁶ <http://www.finlex.fi/en/laki/kaannokset/1998/en19980714.pdf>

²⁷ <http://www.finlex.fi/en/laki/kaannokset/1999/en19990731.pdf>

Zemlja	Godine starosti	Ostali uslovi	Oduzimanje biračkog prava
Holandija	18	Državljanstvo Holandije	/
Hrvatska	18	Hrvatsko državljanstvo	/
Grčka	25	Grčko državljanstvo.	/
Irska (Donji dom)	21	Irsko državljanstvo	Mentalno oboljela lica, neisplaćeni dug u slučaju bankrota i kazna zatvora od šest mjeseci.
Irska (Gornji dom)	21	Irsko državljanstvo; Lica koja ispunjavaju uslove da postanu član Predstavničkog doma.	Mentalno oboljela lica, neisplaćeni dug u slučaju bankrota i kazna zatvora.
Italija (Donji dom)	25	Italijansko državljanstvo.	/
Italija (Gornji dom)	40	Italijansko državljanstvo.	/
Kipar	25	Kiparsko državljanstvo.	Osuda za djelo koje se tiče nepoštenja i nemoralna i u slučaju počinjenja izbornog prekršaja.
Letonija	21	Letonsko državljanstvo, uključujući i naturalizovane državljane.	Lica koja su nesposobna, lica koja se nalaze na izdržavanju sudske kazne u zatvoru ili su osuđena za krivično djelo, bivši zaposleni SSSR i SSR Letonije ili strane državne službe, obavještajne i kontra-obavještajne službe, zaposleni koji su poslije 13. januara 1991. godine bili u Komunističkoj partiji Letonije, Međunarodnom frontu radnika Letonije, Organizaciji ratnih veterana, Komitetu javnog spasa i regionalnim komitetima.
Litvanija	25	Litvansko državljanstvo; Stalni boravak u Litvaniji.	Lica koja su odslužila kaznu izrečenu od strane su suda.
Luksemburg	18	Državljanstvo Luksemburga; Prebivalište u zemlji.	Lica osuđena za zločine, lica lišena građanskih i političkih prava i lica pod starateljstvom.
Mađarska	18	Mađarsko državljanstvo, uključujući i naturalizovane državljane.	Mentalno oboljela lica, lica koja se nalaze pod starateljstvom, nosioci privremene dozvole za boravak, imigranti bez dokumenata, lica kojima je, na osnovu sudske odluke, zabranjeno bavljenje javnim poslovima, lica koja se nalaze na odsluženju kazne zatvora i lica nad kojima se sprovodi medicinska njega shodno krivičnom postupku.
Malta	18	Državljanstvo Malte.	Odanost drugoj zemlji i neisplaćeni dugovi u slučaju bankrota.
Njemačka (Donji dom)	18	Svi Njemci kao što je definisano u stavu 1 člana 116 Osnovnog zakona Njemačke.	Lica koja su izuzeta od glasanja i lica koja su, odlukom suda, lišena podobnosti za zauzimanje javnih ili političkih funkcija.
Njemačka (Gornji dom)	18	Njemačko državljanstvo najmanje jednu godinu; Članovi ugledne pokrajinske vlade.	/
Poljska (Donji dom)	21	Poljsko državljanstvo; Stalno prebivalište u Poljskoj, najmanje pet godina.	/
Poljska (Gornji dom)	30	Poljsko državljanstvo; Stalno prebivalište u Poljskoj, najmanje pet godina.	/
Portugalija	18	Portugalsko državljanstvo.	Predsjednik Republike, guverneri i viceguverneri na civilnom služenju, javni tužioci i sudije za prekršaje, vojna lica i pripadnici vojnih snaga za vrijeme aktivne službe, diplomate, članovi Nacionalne izborne komisije.

Zemlja	Godine starosti	Ostali uslovi	Oduzimanje biračkog prava
Rumunija (Gornji dom)	33	Rumunski državljanin; Prebivalište u Rumuniji.	/
Rumunija (Donji dom)	23	Rumunski državljanin; Prebivalište u zemlji.	/
Slovačka	21	Državljanin Slovačke; Prebivalište u zemlji.	Kazna zatvorom, pravna nesposobnost i ograničenje lične slobode u zdravstvene svrhe.
Slovenija (Državni svet)	18	Predstavnici funkcionalnih interesa: pojedinci koji nastavljaju relevantne djelatnosti ili su uspostavili radni odnos u Sloveniji; Predstavnici lokalnih interesa: osobe sa stalnim prebivalištem u izbornoj jedinici.	Mentalno oboljela lica.
Slovenija (Nacionalni zbor)	18	Slovenačko državljanstvo.	Pravno nesposobno lice.
Španija (Donji i Gornji dom)	18	Španski državljanin.	
Švedska	18	Švedsko državljanstvo, uključujući i naturalizovane državljane; Ne postoji uslov u vezi sa prebivalištem.	Lica koja su nocioci privremenih boravišnih dozvola i imigranti bez dokumenata.
Ujedinjeno Kraljevstvo (Donji dom)	21	Državljanstvo Britanije, Irske ili Komonvelta.	
Ujedinjeno Kraljevstvo (Gornji dom)	21	Državljanstvo Britanije, Irske ili Komonvelta.	Neizmireni dugovi u slučaju bankrota i lordovi koji su osuđeni za izdaju.
Bosna i Hercegovina	18	Državljanstvo Bosne i Hercegovine.	Lica koja služe kaznu izrečenu od strane Međunarodnog suda za bivšu Jugoslaviju i lica koja se nalaze pod istragom ovog suda.
Makedonija	18	Državljanstvo BJR Makedonije, uključujući i naturalizovane državljane.	Lice koje služi bilo koju kaznu zatvora, lica koja su nosioci privremenih boravišnih dozvola i imigranti bez dokumenata, rukovodeća lica i članovi izborne komisije.
Srbija	18	Državljanstvo Srbije, uključujući i naturalizovane državljane; Prebivalište u zemlji; Pravno sposobna lica.	Mentalno oboljela lica, lica koja su nosioci privremenih boravišnih dozvola i imigranti bez dokumenata.

Tabela 3: Uslovi za sticanje prava građanina da bude biran za predsjednika države²⁸

Zemlja ²⁹	Godine starosti	Ostali uslovi
Austrija	35	Svako ko ima biračko pravo u Donjem domu, osim u slučajevima propisanim Ustavom.
Bugarska	40	Državljanin po rođenju; ispunjava uslove da bude izabran za člana Narodne skupštine; živi u državi posljednjih pet godina.
Češka Republika	40	Češko državljanstvo, uključujući naturalizovane državljane.
Estonija	40	Državljanstvo Estonije po rođenju.
Finska	18	Finski državljanin po rođenju.
Francuska	/	/
Grčka	40	Grčko državljanstvo najmanje pet godina; grčkog porijekla po očevoj ili majčinoj liniji; sposoban je da glasa.
Hrvatska	18	Hrvatski državljanin.
Irska	35	Irsko državljanstvo.
Italija	50	Italijansko državljanstvo.
Kipar	35	Kiparsko državljanstvo.
Letonija	40	Državljanstvo Letonije (osoba sa dvojnim državljanstvom ne može biti izabrana za predsjednika).
Litvanija	40	Državljanin po rođenju, najmanje tri godine prebivališta u Litvaniji, i ako ispunjava uslove da bude biran za člana Parlamenta Litvanije.
Luksemburg		
Mađarska	35	Državljanstvo Mađarske.
Malta	/	Državljanstvo Malte i drugi uslovi propisani Ustavom.
Njemačka	40	Svaki Nijemac koji ima pravo da glasa na izborima za Bundestag.
Poljska	35	Poljsko državljanstvo.
Portugalija	35	Portugalsko državljanstvo.
Rumunija	35	Svako ko ima biračko pravo, osim u slučajevima propisanim Ustavom.
Slovačka	40	Slovačko državljanstvo.
Slovenija	18	Slovenačko državljanstvo.
Bosna i Hercegovina	18	Državljanin Bosne i Hercegovine. ³⁰
Makedonija	40	Makedonsko državljanstvo; rezidencijalni uslov je najmanje 10 godina u posljednjih 15 godina na dan izbora.
Srbija	18	Državljanin Republike Srbije; poslovno sposoban.

²⁸ Podaci su preuzeti iz ustava zemalja navedenih u tabeli.

²⁹ Zemlje koje nijesu obuhvaćene su po uređenju monarhije.

³⁰ Član 5 Ustava Bosne i Hercegovine propisuje da se Predsjedništvo BiH sastoji od tri člana: jednog Bošnjaka i jednog Hrvata, koji se biraju neposredno sa teritorije Federacije, i jednog Srbina koji se bira neposredno sa teritorije Republike Srpske.

Izvori informacija

Uputstva za ekspertsku analizu i ocjenu izborne regulative, OSCE/ODIHR, 2001;
<http://www.osce.org/sr/odihr/elections/13960>

Code of Good Practice in Electoral Matters: Guidelines and Explanatory Report, Venice Commission, 2002, Doc. CDL-AD (2002)023 rev;
[http://www.venice.coe.int/webforms/documents/CDL-AD\(2002\)023rev.aspx](http://www.venice.coe.int/webforms/documents/CDL-AD(2002)023rev.aspx)

Electoral Law, Venice Commission, 2013, (Doc. CDL-EL(2013)006);
<http://www.venice.coe.int/WebForms/documents/?pdf=CDL-EL%282013%29006-e>

Opinion of the need for a Code of good practice in the field of funding electoral campaigns, Venice Commission, 2011, Doc. CDL-AD(2011)020;
<http://www.venice.coe.int/webforms/documents/CDL-AD%282002%29023rev.aspx>

Preporuka Rec (2003)4 o zajedničkim pravilima protiv korupcije u finansiranju političkih partija i izbornih kamanja, Savjet Evrope, 2003;
http://antikorupcija.me/index.php?option=com_phocadownload&view=category&id=1

Code of good practice in the field of political parties and explanatory report, Venice Commission, 2009, Doc. CDL-AD(2009)021;
<http://portales.te.gob.mx/internacional/sites/portales.te.gob.mx.internacional/files/Code%20of%20Good%20Practice%20in%20the%20Field%20of%20Political%20Parties%20%28and%20explanatory%20report%29.pdf>

Guidelines on Political Party Regulation, Venice Commission, 2010;
<http://www.osce.org/odihhr/77812>

Treći krug evaluacije: Izvještaj o usaglašenosti za Crnu Goru, Grupa država protiv korupcije, 2012, Doc. Greco RC-III (2012) 17E;
http://www.coe.int/t/dghl/monitoring/greco/evaluations/round3/GrecoRC3%282012%2917_Montenegro_ME.pdf

Opinion of the need for a Code of good practice in the field of funding electoral campaigns, Venice Commission, 2011, Doc. CDL-AD(2011)020,
[http://www.venice.coe.int/webforms/documents/CDL-AD\(2011\)020.aspx](http://www.venice.coe.int/webforms/documents/CDL-AD(2011)020.aspx)

Guidelines and Report on the financing of political parties, Venice Commission, 2001, Doc. CDL-INF (2001) 8; <http://www.osce.org/odihhr/37843>

Report on electoral law and electoral administration in Europe, Venice Commission, 2006, Doc. CDL-AD(2006)018; <http://www.venice.coe.int/webforms/documents/CDL-AD%282006%29018.aspx>

ETS 144. *Convention on the Participation of Foreigners in Public Life at Local Level*

Handbook for the Observation of Voter Registration, OSCE/ODIHR, 2012); <http://www.osce.org/odihr/92058>

Ingrid van Biezen, “*Political parties as public utiliers*”, *Party Politics*, 2004 (forthcoming publications)

Interparlamentarna unija, <http://www.ipu.org/parline-e/parlinesearch.asp>